

Sir Gerard Clauson'un Eski Türk Yazıtları İçin Yaptığı Düzeltilmeler Üzerine

On Sir Gerard Clauson's Corrections Regarding Old Turkic Inscriptions

Erdem UÇAR

Özet

Sir Gerard Clauson, Türk filolojisi sahasında en çok Eski ve Orta Türkçe dönemi ile ilgilenmiştir. Eski Türk yazıtları her zaman onun ilgi odağında olmuştur. Clauson'un "*An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*" başlıklı sözlüğü çok değerli bir kaynaktır. O, Eski Türk yazıtlarını iyi okuyup doğru anlamaya gayret etmiş bir filologdur. Eski Türk yazıtlarında yapılan neşirlerde kendisinin yaptığı düzeltmeler bulunmaktadır. Makalede bu düzeltmeler listelenecektir.

Anahtar Kelimeler: *Runik Harfli Metinler, düzeltme, Sir Gerard Clauson.*

Abstract

Sir Gerard Clauson was mostly interested in the Old and Middle Turkic fields in Turkic philology. Old Turkic inscriptions have always been the focus of his attention. Clauson's dictionary titled "*An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*" (1972) is a remarkable work. He was a philologist who tried to read Old Turkic inscriptions attentively and to understand them correctly. There are many corrections he made in the Old Turkic inscriptions. These corrections will be listed in this article.

Key Words: *Texts in Runic Script, correction, Sir Gerard Clauson.*

Doç. Dr. (İzmir/Turkey), merdemu@gmail.com

Sir Gerard Clauson (1891-1974), Türk filolojisi sahasında en çok Eski ve Orta Türkçe dönemi ile ilgilenmiştir. Akademik çalışmalarının başında daha ziyade Hindoloji sahasında ürünler verse de en verimli dönemini her zaman Türk filolojisine ayırmıştır. Eski Türk yazıtları her zaman onun ilgi odağında olmuştur. Nitelikli çalışmalar ortaya koyan Clauson'un Eski Türkçenin Runik harfli metinleriyle 'doğrudan' ilgilendiği on adet çalışması bulunmaktadır.¹ Tespit edebildiklerimiz şunlardır:

1. "A Note on Qapgan", JRAS, 1956: 73-77; 2. "The Ongin inscription", JRAS, 1957: 177-192; 3. "Notes on the Irk-Bitig", Ural-Altische Jahrbücher, 33, 1961: 218-225; 4. Turkish and Mongolian Studies, London 1962; 5. "L'Inscription de Bam Tsokto. By. R. Giraud. pp. 166. Adrien Maisonneuve. Paris, 1961. 20 Nf.", JRAS, 3/4, 1962:139-141 (Tanıtma); 6. "Turkish and Mongolian Horses and Use of Horses: An Etymological Study", Central Asiatic Journal, 10/3-4, 1965: 161-166; 7. "Talat Tekin: A grammar of Orkhon Turkic. (Indiana University Publications. Uralic and Altaic Series, Vol. 69.) [xv], 419 pp. Bloomington: Indiana University; The Hague: Mouton and Co., [1968]. \$10, guilders 36", Bulletin of the School of Oriental and African Studies, 32/2, 1969: 415-416 (Tanıtma); 8. "The Origin of the Turkic 'Runic' Alphabet", Acta Orientalia, 32, 1970: 51-76; 9. "Some Notes on the Inscription of Toñukuk". Studia Turcica, Ed. L. LIGETI, 1971, Budapest: 125-132; 10. "The Inscription at Ikhe-Khushotu", Rocznik Orientalistyczny, 34/1, 1971: 7-33 (E. Tryjarski ile birlikte).

Clauson, 1951'de Radloff'un sözlüğünden daha geniş bir etimolojik sözlük yapmaya niyetlenmiş, ancak bu çalışmaya niyetlendikten 6 yıl sonra bunu yapamayacağını fark etmiştir (1962: IX-X). Bunun yerine, 1972'de "*An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*" başlıklı sözlüğünü yayımlamıştır. Eser, kendisinin ölümünden iki yıl önce yayımlanmıştır. Takriben 9250 adet madde içeren sözlük, her sayfada iki sütun olmak üzere 989 sayfadır. Sözlük, XIII. yüzyıla kadarki Türk dilinin bütün söz varlığına dayanmaktadır. Róna-Tas başkanlığındaki bir ekip tarafından sözlüğün ayrıntılı bir dizini Macaristan'da neşredilmiştir (Clauson 1981).

Sözlükte, maddelerin içindeki tanıklar kronolojik olarak tasnif edilmiştir. Runik harfli Eski Türk yazıtlarına ait tanıklar ise "*Türkü*" başlığı altında listelenmiştir. "*Türkü*" dönemi için iki devre kabul edilmiştir: 1. "*VIII*" (= sekizinci yüzyıl) başlığı altında Bilge Kagan, Köl Tegin, Toñukuk, Küli Çor ve Ongin yazıtlarındaki tanıklar listelenmiştir. 2. "*VIII ff.*" (= sekizinci yüzyıl ve sonrası) başlığı altında ise, Yenisey yazıtları (Yen.) ve *Irk Bitig*'teki (Irk B) tanıklar listelenmiştir (Clauson 1972: xiii-xiv).

Clauson, Eski Türk yazıtlarını iyi okuyup doğru anlamaya gayret eden bir filolog olmuştur. Sözlükte, Eski Türk yazıtları için Orkun'un dört ciltlik neşri (1936, 1938, 1940, 1941) ile Malov 1952 kullanılmıştır.

¹ Eserlerinin listesi için bk. Ménage 1975: 215-217.

Sözlükteki Yenisey yazıtlarına ait tanıklar daha önce listelenmiştir (Aydın 2009: 93-118). Bu konuda, Aydın şu sonuca ulaşmıştır:

“S. G. Clauson EDPT’de sözcükleri etimolojik bakımdan incelerken Yenisey yazıtlarına da başvurduğu görülmektedir. Örneklemediği Yenisey yazıtlarını Malov’un 1952 yılında yayımladığı “*Yeniseyskaya Pis’mennost’ Tyurkov, teksti i perevod’*” adlı eserindeki 51 yazıttan hareket ettiği ancak kimi zaman başka araştırmacıların müstakil yazıt yayımlarından yararlandığı ve düştüğü notlarla da Malov’un eserinde verilen fotoğraflardan farklı okuyuşlar çıkardığı da anlaşılmaktadır.” (2009: 117)

Clauson, Eski Türk yazıtlarındaki düzeltmelerinde ve yeni okuma tekliflerinde daha önceki neşirlerdeki okumaları değiştirmiştir, ancak o bunu yaparken çoğu zaman incelediği kelime için yazıtın aslına müracaat etmiştir. Aşağıda, yazıtlarda kendisinin yaptığı düzeltmeler bulunmaktadır.

Tespit edebildiklerimiz şunlardır:

1. adırdım (Yen.) → adrıldım (66b).
2. amgı (BK D31) → amga (158a).
3. ançak (İhe-Huşotu 17) → antak (177a).
4. ayap (Yen.) → bap (267b).
5. barımın (KT K1) → barkın (366a).
6. bıñ (Yen.) → biñ (347a).
7. boltı (KT D7) → kılta (197a, 615a, 726a).
8. bu ödke (KT G1) → bödke (298a).
9. bulunın (Irk Bitig 13) → bulupan (343b).
10. bük- (Yen.) → evük- (9a-b).
11. éncüladı (KT D32) → ançüladı (172b, 175b).
12. etida (KT K11) → tılda (33b).
13. iniygün (KT G1, K11; BK K1) → inigün (170a).
14. kaç[tım] (Yen.) → az[tım] (590a).
15. kamuş (Irk Bitig 10) → kamış (196a).
16. katdımız (T 35) → akıtdımız (81a, 594b).
17. kelmedi (BK D41) → yelmedi (918a).
18. küvürgesi (BK B4) → küvrügsi (690b).
19. öz (T 34) → uz (182a, 278a).
20. sanagalı (T 27) → asıngalı (835a).

21. swtgIsIntA (KT K5) → sünügi sındı (833b).
22. talım (Irk Bitig 40) → telim (197b, 499b).
23. tañlardı (Irk Bitig 26) → tañladı (510b).
24. tarık(ı)nç (T 22) → tarkınç (540a).
25. tudun (BK D42) → todun (457b).
26. uruñu (Yen.) → urug (187b).
27. yañlukın (KT D19) → yañıltukın (950b).
28. yılsıg (KT D26; BK D21) → yılışıg (933a).
29. yiliñe (Irk Bitig 24) → yilikiñe (928a).
30. yilpagutı (BK D31) → alpagutı (128b).
31. yuyka (T 13) → yuvka (874a).
32. yütürük (Irk Bitig 24) → yitirük (893b).

Clauson, Ongin ve Ihe-Huşotu yazıtlarını zaten daha önce neşretmiştir. Ayrıca, Toñukuk yazıtı ile Irk Bitig'teki düzeltme tekliflerini de ayrı makalelerde yayımlamıştır. Bu çalışmalarındaki teklifler sözlüğe dâhil edilmiştir.

Onun düzeltme tekliflerine bakıldığında bunlardan bazılarının daha sonra filologlar tarafından düzeltildiği görülmektedir. Clauson'un *yilpagut* (BK D31) → *alpagut* (1972: 128b), düzeltmesi, Tekin tarafından /a/'nın Orhon Türkçesinde /ı/ ve /yı/ ile nöbetleştiği ispat edilerek çürütülmüştür (1988: 106). Clauson, *iniygün* → *inigün* düzeltmesinde, kelimedeki 3. işaretin Rus ve Fin kopyalarında net olmadığı için /y/ değil, /i/ olabileceğini söyleyerek kelimeyi *inigün* olarak düzeltmiştir (1972: 170a). Sertkaya, kelimenin taşa açıkça şeklinde yazıldığını tespit edip etimolojik izahlarla kelimenin *iniygün* olarak okunması gerektiğini göstermiştir (2008: 151-153).

Clauson'un *böd* 'taht' teklifi (1972: 298a), Tekin tarafından düzeltilmiştir. Yazıtlardaki *bödke* şekli *bu ödke*'nin büzülmesiyle meydana gelmiştir (1988: 62-63). Clauson'un *bükmek* okuyuşu için önerdiği *evükmek* teklifi (1972: 9a-b) şüphelidir, zira bu okuma önerisi için başka bir tanık bulunamamıştır.

Bunun dışında, yukarıdaki listede bulunmayan, ama Clauson'un yazıtlarda önerdiği bazı yeni okuma teklifleri de mevcuttur, ancak bu teklifler çeşitli araştırmalarda çürütülmüştür. Mesela, Clauson'un *oplayu tegmek* 'to attack painting with furry' hakkındaki etimolojik açıklaması yine Sertkaya 1984'de etimolojik izahlarla çürütülmüştür (369-375). Onun *turu* okuyuşu ve anlamlandırması (1972: 530a), Tekin 1988'de *toru* 'zayıflayarak' şeklinde düzeltilmiştir (67). Aynı şekilde, onun *kısmak* 'to compress, squeeze, pinch' okuyuşu ve anlamlandırması (1972: 666a), Tekin 1988'de *kışmak* 'kılmak' şeklinde düzeltilmiştir (80).

Eski Türk yazıtları hakkında filoloji oldukça dinamikdir, zira "*Türk Runik Bibliyografyası*"na (2017) göre, 2016 yılına kadar Eski Türk yazıtları üzerine 4116 adet çalışmanın yayımlandığı

görülmektedir. Hatta birçok çalışmada Clauson'un hataları düzeltilmiştir. Ancak, bunlar onun sözlüğünün değerini düşürmez, çünkü Eski Türk filolojisi ile ilgilenenlerin bugün başvuracağı başlıca kılavuzlar arasında Clauson'un sözlüğü yerini hâlâ korumaktadır. “*An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*”, “*Drevnetyurkskiy Slovar*” (1969) ile beraber Eski Türkçenin ‘bütün’ sözvarlığını içeren iki sözlükten biridir.

Clauson, Eski Türkçe sözlüğünü hazırlarken, her madde üzerinde dikkatlice düşünmüş ve sözlükteki maddelerde kelimenin geçtiği asıl metni kullanmaya çalışmıştır. Yazıtlarla ilgili maddelerde kelimenin izini yazıtın aslından takip etmiştir. Bunun sonucunda, yazıtlarla ilgili olarak pek çok yeni okuma ve anlamlandırma teklifi sunmayı başarabilmiştir. Sonuç olarak, Eski Türk yazıtları ile meşgul olanlar yeni okuma ve anlamlandırma teklifi sunarken bugün de Clauson'un sözlüğüne başvurmaya devam etmektedir.

Kısaltmalar

D = doğu.

dip. = dipnot.

G = güney.

JRAS = The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland.

K = kuzey.

krş. = karşılaştırınız.

T = Toñukuk yazıtı.

Kaynakça

AYDIN, E. (2009). “S. Gerard Clauson'un Etimolojik Sözlüğünde Yenisey Yazıtlarıyla İlgili Veriler”, *Turkish Studies*, 4/4: 93-118.

CLAUSON, Sir G. (1962). *Turkish and Mongolian Studies*, London: The Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland.

CLAUSON, Sir G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*, Oxford: Oxford University Press.

CLAUSON, Sir G. (1981). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish Index*, Vol. 1-2, Ed. A. RÓNA-TAS et al, Szeged: Universitas Szegediensis de Attila József Nominata.

MALOV, S. E. (1952). *Yeniseyskaya Ppis'mennost' Tyurkov: Teksti i Perevodi*, Moskva: İzdatel'stvo Akademii Nauk SSSR.

MÉNAGE, V. L. (1975). “Sir Gerard Clauson”, *Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, 2: 215-217.

ORKUN, H. N. (1936). *Eski Türk Yazıtları I*, İstanbul: Devlet Basımevi.

ORKUN, H. N. (1938). *Eski Türk Yazıtları II*, İstanbul: Devlet Basımevi.

- ORKUN, H. N. (1940). *Eski Türk Yazıtları III*, İstanbul: Devlet Basımevi.
- ORKUN, H. N. (1941). *Eski Türk Yazıtları IV*, İstanbul: Devlet Basımevi.
- SERTKAYA, O. F. (1984). "Göktürk Tarihinin Meseleleri: Köl Tigin ve Köl-İç-Çor Kitabelerinde Geçen 'oplayu tegmek' Deyimi Üzerine", *Türklük Bilgisi Araştırmaları (Orhan Şaik Gökyay Armağanı)*, C. II: 369-375.
- SERTKAYA, O. F. (2008). "Çince *Tay* 'Büyük' Kelimesi ile Yapılan Damla, Dayı, Teyze ve Dede Kelimeleri Üzerine", *Türk Dili*, 680: 150-159.
- TEKİN, T. (1988). *Orhon Yazıtları*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.